

DZIECKO W ORIENCIE

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

DZIECKO W ORIENCIE

Praca zbiorowa pod redakcją

Danuty Chmielowskiej
Barbary Grabowskiej
Ewy Machut-Mendeckiej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

Wydawnictwo Akademickie

DIALOG

Warszawa 2013

Opiniowali:
Prof. dr hab. Stanisław Piłaszewicz
Dr. hab. Marian Bałczewski
Dr. hab. Stanisław Godziński

Redakcja i korekta:
Bernadeta Lekacz

Okładka:
Barbara Ćwik

Publikacja dofinansowana przez
Wydział Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego

© Copyright by Wydawnictwo Akademickie DIALOG, 2013
ISBN 978-83-63778-36-1

Wydawnictwo Akademickie DIALOG
00-112 Warszawa, ul. Bagno 3/218
tel./faks: 22 620 87 03
e-mail: redakcja@wydawnictwodialog.pl
www.wydawnictwodialog.pl

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

Plik ePub przygotowała firma eLib.pl
al. Szucha 8, 00-582 Warszawa
e-mail: kontakt@elib.pl
www.elib.pl

Dziecko w oriencie

Spis treści

Okładka	
Karta tytułowa	
Karta redakcyjna	
DANUTA CHMIELOWSKA, BARBARA GRABOWSKA	Wstęp
NINA PAWLAK	Dzieci z muzułmańskiej części Nigerii wobec wyzwań edukacyjnych
WIOLETTA ZYCHO	Opieka nad małym dzieckiem w Mezopotamii
EWA MACHUT-MENDECKA	Być dzieckiem arabskim
KATARZYNA BUTRYM	Danuta Chmielowska Dziecko w Republice Tureckiej
DANUTA CHMIELOWSKA	Literatura dla dzieci i młodzieży w Turcji w XX w. Zarys
MARIA AMIRID	Dzieci w Afganistanie
BARBARA GRABOWSKA	Dar w postaci syna w literaturze indyjskiej
BARBARA GRABOWSKA	Cudowne dziecko Kryszna
IRENA KAŁUŻYŃSKA	Dziecko w społeczeństwie chińskim
SYLWIA MELANOWICZ-KIEŁBIEWSKA	Kultura a wychowanie – japońska droga edukacji dziecka
TERESA HALIK	Dziecko wietnamskie w rodzinie i społeczeństwie
Notki o Autorkach	
Seria	
O wydawnictwie	Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

Wstęp

Niniejszy tom przygotowany przez specjalistów z zakresu kultur i języków Wschodu i Afryki Wydziału Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego był w zamierzeniu zbiorem artykułów dotyczących dziecka, jego sytuacji i roli w rodzinie w różnych krajach Orientu i różnych czasach: starożytnej Mezopotamii, dawnych Indiach, krajach arabskich, Afganistanie, Turcji, Wietnamie, Chinach, Japonii i Nigerii. Teksty przedstawiają zasadniczo sytuację współczesną, lecz przedmiotem analizy jest także wielka rola tradycji.

Dziecko zgodnie z definicją jest istotą, której brak wyraźnie określonych, jednoznacznych cech, jest pozbawione seksualności. Nie osiągnęło jeszcze dojrzałości, znajduje się w stanie inicjalnym. Jest symbolem początku, nowej sekwencji dziejów.

Gdy weźmiemy pod uwagę powyższe sformułowanie, to okaże się, że zebrany w tomie bogaty i różnorodny materiał nie zawsze odnosi się do dziecka nieokreślonej płci, lecz w dużej mierze omawia sytuację małego chłopca i małej dziewczynki. W świetle tego dziecko w krajach Orientu nie jest wartością samą w sobie, lecz jego znaczenie zależy od tego, czy jest synem, którego się oczekuje i pożąda w rodzinie, czy też córką, której przybycie nie budzi radości (*Dziecko w społeczeństwie chińskim*). U plemion zamieszkujących Półwysep Arabski bezcenne było każde niemowlę płci męskiej, natomiast niechciane córki zakopywano żywcem. Z czasem dopiero Koran zabronił zabijania dziewczynek (*Być dzieckiem arabskim*). W cywilizacji chińskiej, gdy nie wskazuje się konkretnej płci, niemal wyłącznie jest mowa o mężczyźnie. W Indiach spłodzenie syna jest religijnym obowiązkiem mężczyzny – spłaca on tym samym dług wobec przodków, syn będzie kontynuować składanie im ofiar (*Dar w postaci syna w literaturze indyjskiej*). W Wietnamie wszyscy oczekiwali potomka męskiego – kontynuatora tradycji rodzinnej i opiekuna na starość (*Dziecko wietnamskie w rodzinie i społeczeństwie*). W Afganistanie zakazano dziewczętom nauki i pracy (*Dzieci w Afganistanie*). Tak więc przybycie na świat chłopca świętowano, inaczej się nim opiekowano, inaczej go wychowywano. Chłopcy i dziewczęta mieli inne prawa i obowiązki (Chiny, Wietnam, kraje arabskie, Indie, Mezopotamia, Nigeria, Afganistan). Na brak tego rozróżnienia napotyka się natomiast w tekstach odnoszących się do Turcji, Nigerii i Japonii, choć dotyczy to jedynie czasów współczesnych. Islam, konfucjanizm i szintoizm ukształtowały tam także społeczeństwo patriarchalne z dominacją mężczyzn.

Szczególnie wyraźnie ta dysproporcja zaznacza się w Chinach, gdzie polityka jednego dziecka (syna) doprowadziła do trudnej sytuacji społecznej – jeden wnuczek przypada na dwoje rodziców i czworo dziadków. W dodatku jedynacy niezbyt dobrze radzą sobie ze stawianymi im wymaganiami, są nadmiernie rozpieszczeni i słabi psychicznie. Niejednakowe traktowanie dzieci, zróżnicowanie ról żeńskich i męskich jest wynikiem patriarchalnej organizacji społeczeństwa, kultu przodków, konfucjańskiej filozofii i tradycyjnego układu stosunków w rodzinie.

W Indiach przywiązywanie wagi do posiadania syna doprowadza stopniowo do katastrofy demograficznej. W tej chwili rodzi się tam znacznie mniej dziewcząt niż chłopców. Jak dawne

i istotne są problemy związane z narodzinami syna, a właściwie z jego brakiem, prezentuje tekst czerpiący materiał z dwu słynnych sanskryckich epepei *Mahabharaty* i *Ramajany* (*Dar w postaci syna w literaturze indyjskiej*). Brak syna był tragedią dla króla. Władcy stosowali różne środki zaradcze, przede wszystkim składali wielkie ofiary, które przywracały zakłócony porządek kosmiczny i płodność w świecie, poddawali się surowym umartwieniom, starali się zyskać łaskę świętych mężów. Nieco inny obraz zaprezentowała literatura bengalska. Tu płodność ma wyraźny związek z żeńską zasadą świata. Synem obdarzają boginie, odpowiedzialność za jego narodziny spada na kobietę i to ona się umartwia oraz składa ofiary.

Wszystkie teksty podkreślają duży wpływ tradycji na wychowanie dziecka, prawie w każdej z omawianych kultur jest mowa o uznawaniu rodzimych wartości, przywiązaniu do religii, o szacunku i posłuszeństwie wobec starszych, hierarchii w rodzinie, przestrzeganiu zasad gościnności, wpajaniu grzeczności.

I tak np. w muzułmańskiej społeczności Hausa wychowanie dziecka jest podporządkowane zasadom zawartym w prawodawstwie muzułmańskim i wynika ze wskazań Koranu (*Dzieci z muzułmańskiej części Nigerii wobec wyzwań edukacyjnych*). Dziecko żyje w wielkiej rodzinie o ustalonej hierarchii, jego pozycja zależy od pozycji jego matki. Uczy się je przede wszystkim grzeczności wobec starszych i jednocześnie kładzie nacisk na wyrobienie samodzielności.

U podstawy tożsamości japońskiej leży szintoizm (*Kultura a wychowanie – japońska droga edukacji dziecka*). Rodzina uważana jest za najważniejszą komórkę społeczną. Tradycyjne wartości przekazywane są z pokolenia na pokolenie w trakcie wychowania. Dzieciom wpaja się szacunek dla starszych, uczy etykiety zachowania, skrywania emocji.

Przedmiotem analizy monografii są także obrzędy inicjacyjne, zwyczaje związane z ciążą, porodem, położeniem, nadaniem imienia, wychowaniem domowym. Dzieci narażone są na liczne zagrożenia ze strony demonów i złych mocy, dlatego matkę i dziecko otaczano szczególną troską, stosując różnorodne środki ochronne, i powstało związanych z tym wiele zakazów i nakazów.

Spójną i szczegółową informację o opiece nad dzieckiem do lat trzech w Mezopotamii dostarcza artykuł *Opieka nad małym dzieckiem w Mezopotamii*. Autorka sięgnęła do tekstów magicznych, dokumentów prawnych, sądowych, kontraktów adopcyjnych i utworów literackich z II i I tysiąclecia przed naszą erą. Dowiadujemy się o przepowiadaniu płci dziecka, porodzie, rytuałach ochronnych, nadaniu imienia, chorobach dziecięcych oraz ich leczeniu i wreszcie o demonach zagrażających dziecku.

Wiele miejsca w artykułach poświęcono systemom edukacji chłopców i dziewcząt, celom, jakie stawiano przed szkolnictwem. Warto tu zainteresować się materiałem o japońskim systemie edukacji rodzącym presję wychowania tzw. supermądrego dziecka, a także o ambitnych, pracowitych i zdolnych dzieciach wietnamskich uczących się w polskiej szkole. Analizę materiału podręcznikowego zawiera artykuł *Być dzieckiem arabskim*.

W krajach muzułmańskich szkolnictwo jest dwutorowe, obok placówek typu europejskiego są szkoły koraniczne o długiej tradycji, gdzie nauka ma na celu przede wszystkim poznanie Koranu i pisma arabskiego. Dziecko w dobie współczesnej wychowuje się jakby w dwóch światach – tradycyjnym rodziców (rodzime wzorce kulturowe) i współczesnym, utożsamianym z edukacją typu europejskiego.

Przedmiotem analizy w artykule *Dziecko w Republice Tureckiej* jest sytuacja dziecka w Turcji współczesnej w świetle Konwencji o prawach dziecka, Kodeksu karnego, konstytucji oraz Kodeksu cywilnego, który reguluje prawo rodzinne zgodnie z międzynarodowymi przepisami i zasadami. Dziecko w Turcji bez względu na płeć traktowane jest szczególnie. Uważane jest za najwyższe dobro

i dlatego odpowiednie artykuły akt prawnych mają na celu chronić je przed różnymi niehumanitarnymi zachowaniami dorosłych, zapewnić właściwy rozwój, odpowiednie wykształcenie i przygotować do życia w społeczeństwie.

Na tragedię dzieci Afganistanu, gdzie od 40 lat toczy się wojna, na ich dzieciństwo pozbawione radości zwraca uwagę tekst *Dzieci w Afganistanie*. Zdarza się, że pracujące dziecko utrzymuje całą rodzinę. Dominuje tam wielka wielodzietna rodzina przywiązana do tradycji i religii. Kładzie się nacisk na szacunek wobec religii i posłuszeństwo wobec starszych. Autorka zauważa, że obecnie jednym z głównych celów rządu w Afganistanie jest rozwój edukacji.

Dziecko to także wdzięczny motyw literacki. To zagadnienie podejmuje Ewa Machut-Mendencka, omawiając opowiadania Abd Allaha al-Kuwajriego. Tematyka dziecięca stała się popularna w literaturze i filmie arabskim w XX w.

Artykuł *Literatura dla dzieci i młodzieży w Turcji w XX w.* przedstawia, począwszy od 2. poł. XIX w. po dziś, w zarysie historię rozwoju tureckiej literatury przeznaczonej dla najmłodszych odbiorców. Zanim zaczęto tworzyć rodzime, oryginalne utwory typu europejskiego tłumaczenia na język osmański wierszy, bajek, opowiadań, powieści, szczególnie autorów francuskich, pozwoliły poznać nieznaną dotąd tematykę i gatunki. W Republice Tureckiej rewolucja w piśmiennictwie nastąpiła po przyjęciu w 1928 r. alfabetu łacińskiego. Utwory dla dzieci i młodzieży zaczęły publikować wyspecjalizowane wydawnictwa. Autorzy szczególnie cenili młodego czytelnika i ich twórczość tak prozatorska, jak i poetycka charakteryzowała się dbałością o słowa, miłością do kraju i dydaktyzmem. Z czasem utwory m.in. o charakterze przygodowym, fantastyczne, sensacyjne stały się niezwykle poszukiwane. Zaczęto też przywiązywać wagę do szaty graficznej, co czyniło książki atrakcyjnym towarem.

Wątki mitologiczne podejmuje tekst *Cudowne dziecko Kryszna*, dając obraz dzieciństwa Kryszny, jednego najpopularniejszych bogów indyjskich. Jedynie Kryszna ma dokładnie opisany okres dzieciństwa. Jest to dzieciństwo herosa, pełne niezwykłych wydarzeń – cudowne narodziny, zagrożenie życia, czyny dowodzące niezwykłej siły. Indie dodają do tego jeszcze jeden motyw, Kryszna jest bogiem w postaci dziecka, dokonuje czynów dowodzących jego boskiej mocy. Poezja ukazująca Krysznę dziecko ma znaczenie religijne, przedstawia wzór miłości macierzyńskiej, uczy czcić boga w postaci dziecka. Dziecko-bóg jest niczym nieskrępowane, wolne, oddane zabawie.

Książkę o dziecku w Oriencie, pierwszą tego typu pracę w Polsce, autorki przeznaczyły dla szerokiego kręgu odbiorców, mając nadzieję, że wszyscy znajdą w niej wiele cennych, rzetelnych, opartych na rodzimych źródłach informacji.

WYKAZ SKRÓTÓW

- AbM – Rāmdev Dvij, *Abhayā-maṅgal*.
AnM – Bhāratcandra Rāy, *Annadā-maṅgal*.
BC – Bhasa, *Balacarita (Die Abenteuer des Knaben Krischna)*.
BhP – *Bhāgavata Mahāpurāṇa*.
BP – *Bāiškavi Padmapurāṇa*.
BR – Cattoṣpādhyāy Baṅkimcandra, *Baṅkim racanāvalī*.
CB – Vṛndavan Dās Ṭhākura, *Śrī Caitanya-bhāgavat*.
CM – Mukundarām Cakravartī, *Caṇḍī-maṅgal*.
CMS – Mukundarām Cakravartī, *Caṇḍī-maṅgal*, Sukumār Sen (red.).

- DhM – Rūprām Cakravartī, *Dharmamaṅgal*.
- DhU – Cakravartī Mukundarām, *Caṇḍī-maṅgal Dhanapati Upākhyān*.
- DM – *The Devī Māhātmyam*.
- GG – Jayadeva: *Gītagovinda*, Satyendra Nāth Vasu.
- KK – Rāmprasād Sen: *Kālikīrttan*.
- KKS – Kālidāsa's *Kumārasambhava*.
- KP – *Kālikā-purāṇe Mūrtivinirdesaḥ*.
- KS – Kālidāsa's *Kumārasambhava*, *The Origin of the Young God*.
- Manu – Swajambhuwa Manu, *Manusmṛiti*, czyli traktat o zacności.
- Mbh – Kāśīrām Dās, *Mahābhārata*.
- MD – Kālidāsa, *Meghadūta*.
- MG – Mādhav, Dvij, *Maṅgalacaṇḍīr gīt*.
- MM – Jagajjīvan, *Manasāmaṅgal*.
- MMK – Ketakādās Kṣemānanda, *Manasāmaṅgal*.
- MP – *Markaṇḍeya-Purāṇa*.
- MR – Datta, Māikel Madhusūdan, *Māikel-racanā-sambhār*.
- PHN – Upādhyāya Umāpati, *Pārijātaḥaraṇanāṭaka*.
- PKM – *Paraśurāmer kṛṣṇamaṅgala*, Dāśgupta Nalinīnāth.
- PP – Vijay Gupta, *Padmāpurāṇa bā Manasāmaṅgal*.
- PPJ – Jaya Kāth, *Padmāpurāṇa*.
- Ram – *Kṛttivāsī rāmāyaṇa*.
- SKA – Śrīdharadāsa, *Saduktikarṇāmṛta*.
- SRK – *Subhāṣitaratnakoṣa compiled by Vidyākara*.
- ŚKV – Guṇarāj Khān-Mālādhār Vasu, *Śrīkṛṣṇavijay*.
- ŚP – *Śiva-Purāṇa*.
- VG – Vijay Gupta, *Padmapurāṇa bā Manasā-maṅgala gīt*.
- VPV – *Vidyāpati-padāvalī*, Vasumatī-sāhitya-mandir, Kalikātā 1935.
- VP – *Viṣṇupurāṇa*.
- VPC – *Vaiṣṇava padāvalī (cayan)*.
- Vpad – Mukhopādhyāy Harekṛṣṇa, *Vaiṣṇava padāvalī*.

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

Dzieci z muzułmańskiej części Nigerii wobec wyzwań edukacyjnych

WSTĘP

O afrykańskich dzieciach pisze się najczęściej w kontekście biedy, analfabetyzmu, ograniczonych możliwości kształcenia i rozwoju. Sama fraza ‘afrykańskie dziecko’ zawiera epitet będący synonimem ubóstwa, niedożywienia czy wręcz głodu. W przekazach medialnych o Afryce dominuje obraz dziecka mieszkającego na ulicy, uwikłanego w konflikty dorosłych, bezradnego wobec zagrożeń współczesnego świata. Nie kwestionując prawdziwości takich przekazów, które odzwierciedlają trudną sytuację społeczną i polityczną wielu krajów Afryki, warto też pokazywać inną Afrykę, w której codzienność afrykańskich dzieci nie jest tak dramatyczna. O ile obszary biedy w Afryce są na bieżąco rejestrowane i zostały już obrazowo opisane, postęp i rozwój są tam ciągle jeszcze postrzegane jako stan doraźny i rzadki. Coraz częściej mówi się jednak o istotnych zmianach w Afryce. Wiele wskazuje na to, że renesans kontynentu zainicjowany w sferze ideologicznej w końcu ubiegłego wieku idzie w parze z renesansem ekonomicznym. Raport Afrykańskiego Banku Rozwoju (AfDB)^[1] opublikowany na początku roku 2011 pokazuje, że można mówić o szybkim wzroście liczebności klasy średniej na kontynencie, co w sposób bezpośredni wpływa na warunki życia dzieci. Jednocześnie dorośli w obliczu zmian na kontynencie dostrzegają znaczenie inwestowania w dzieci, w ich przyszłość, zwłaszcza tam, gdzie sami zdobyli pieniądze, o jakich nie marzyli ich rodzice.

Wzrost zamożności afrykańskich rodzin powoduje zmianę stylu życia, ale nie oznacza to automatycznego włączenia dzieci do przemian wynikających z globalizacji, normy kulturowe są bowiem często barierą w przyjmowaniu wartości, jakie przenikają wraz z dobrami cywilizacyjnymi, co stwarza dodatkowe problemy zarówno dla rodziców, jak i dzieci. Dzieci funkcjonują często w dwóch światach rodziców – tradycyjnym, nastawionym na kultywowanie rodzimych wzorców kulturowych, oraz współczesnym, utożsamianym z edukacją typu europejskiego, której początki na kontynencie afrykańskim sięgają czasów kolonializmu.

Niniejsze opracowanie dotyczy wychowania i edukacji dzieci w północnej Nigerii, gdzie zamieszkuje lud Hausa i inne społeczności (m.in. Fulanie), dla których religia muzułmańska i język hausa są podstawą wspólnoty identyfikowanej w płaszczyźnie kulturowej. Materiałem źródłowym są teksty w języku hausa zawierające zbiory tradycyjnych zasad i norm wychowawczych oraz publikacje ukazujące się na forach internetowych, które pokazują zmiany w tradycyjnym modelu edukacyjnym. Uzupełnieniem są obserwacje własne i wywiady z przedstawicielami nigeryjskich elit społecznych.

DZIECKO W KULTURZE HAUSA

Hausańczycy są największą grupą etniczną w Afryce Zachodniej (jej liczebność oceniana jest na 20

mln). Zamieszkują zwarty obszar w pasie sawannowym i półpustynnym Nigerii Północnej oraz południowego Nigru, ale są też osiedleni w wielu innych miejscach Afryki Zachodniej (m.in. w Ghanie, Togo, Beninie, Kamerunie). Język hausa jest powszechnie używany w Afryce Zachodniej w kontaktach międzyetnicznych, stąd łączna liczba jego użytkowników sięga nawet 50 mln.

Przeważająca większość społeczności Hausa wyznaje islam. Tym samym wierzą oni w Allaha i czczą proroka Muhammada, modlą się pięć razy w ciągu dnia, czytają Świętą Księgę Koran, postczą w miesiącu Ramadan, dają jałmużnę biednym i czynią starania o odbycie choćby raz w życiu pielgrzymki (*hadż*) do Mekki. Islam przenika wszystkie sfery życia, zaznacza się w języku, stroju, sposobie życia, ceremoniach oraz normach prawa^[2].

Kraina Hausa to teren rolniczy z licznymi rozproszonymi skupiskami osad wiejskich oraz licznymi miastami. Wśród nich jest kilkumilionowa metropolia Kano oraz inne mniejsze miasta (Sokoto, Maiduguri, Kaduna, Zaria). Styl życia, rodzaj wykonywanych zawodów, poziom dochodów zasadniczo różnią się na wsi i w mieście. Masowe migracje ludności ze wsi do miast świadczą o większych możliwościach zdobycia pracy i lepszego życia w mieście niż na wsi. Wszystkie te procesy bezpośrednio dotyczą dzieci. Życie rodzinne na wsi toczy się w wielopokoleniowych domostwach, w obrębie których są rodziny poligyniczne. W miastach coraz częściej mieszkania są zajmowane tylko przez jedną rodzinę nuklearną (mąż, żona, dzieci), choć i tu ze względu na kulturowo akceptowane wielożeństwo możliwe są różne rozwiązania architektoniczne, które łączą tradycyjny model domu z wielkomiejskimi standardami.

Nigeria jest najludniejszym państwem afrykańskim z liczbą obywateli sięgającą 165 mln (2011). Państwo nigeryjskie, niepodległe od roku 1960, ma ustrój federacyjny z 36 stanami posiadającymi duży zakres autonomii. Połowa tych obszarów znajduje się w hausajęzycznej części kraju.

Nigeria jest uważana za kraj, który nie boryka się z problemem głodu, choć w niektórych rejonach, zwłaszcza w okresach niekorzystnej pogody i słabszych z tego powodu zbiorów, mogą pojawiać się niedostatki żywności. Kraina Hausa jest narażona na takie niekorzystne sytuacje, stąd problem niedożywienia i biedy pozostaje tutaj aktualny. Jednocześnie społeczność Hausa jest niezwykle aktywna w zawodach pozarolniczych, w tym zwłaszcza w handlu. Zajęciem wielu mężczyzn jest edukacja koraniczna. Kobiety zajmują się także działalnością gospodarczą, często na ulicy sprzedają przygotowaną przez siebie żywność. W administracji rządowej, polityce, mediach funkcjonuje ogromna liczba wykształconych Nigeryjczyków, zarówno mężczyzn, jak i kobiet, którzy mają stałą pracę i dochody pozwalające na korzystanie z dóbr produkowanych poza Nigerią. Rozwój nowych dziedzin takich jak produkcja filmowa, dziennikarstwo przyczynia się również do ożywienia rynku pracy i wzrostu zamożności ludzi na tym terenie.

Zrozumienie społecznej roli dziecka i postaw wobec dziecka nie jest możliwe bez zdefiniowania relacji wewnątrz rodziny i kontekstu kulturowego, w jakim ta rodzina funkcjonuje. Mówiąc o czynnikach społecznych, wewnątrzgrupowych, które determinują zachowania rodzinne w kulturze Hausa, należy przede wszystkim wskazać na religię muzułmańską. Jest ona czynnikiem cywilizacyjnym decydującym o normach i stylu życia codziennego ludzi. Od roku 2000 normy te wspiera przyjęty oficjalnie w stanach północnej Nigerii *shariat*. Wychowywanie dzieci podporządkowane jest więc przede wszystkim zasadom określonym w prawodawstwie muzułmańskim i wypływa ze wskazań Koranu.

DZIECKO W JĘZYKU HAUSA

Znaczenie 'dziecko' oddaje w hausa termin *yaro*, który jest także leksykalnym odpowiednikiem

znaczenia ‘chłopiec’. W tym użyciu wyraz ma żeński odpowiednik rodzajowy (także w sensie gramatycznym) *yarinya* ‘dziewczynka’. Dziecko czyjeś ma określenia wskazujące na płeć, a więc *da* ‘syn’, *'ya* ‘córka’ lub jeszcze dokładniej – *da namiji* ‘syn’ (dziecko płci męskiej) lub *'ya mace* ‘córka’ (dosł. dziecko płci żeńskiej). Tylko niemowlę (*jariri*) ma nazwę rodzajową nieodnoszącą się do jednej z płci.

Dane językowe dostarczają także wielu określeń, które pozwalają wskazać bliżej na pozycję dziecka w wieloosobowej rodzinie. Najstarsze dziecko (syn) to *dan fari*, czyli ‘pierworodny’, najmłodsze to *auta*. Dość znamienne jest to, że odrębne nazwy mają tylko chłopcy, nazwy żeńskie są derywatami od określeń męskich. Inaczej jest z określaniem wzajemnych relacji między dziećmi w jednej rodzinie, gdzie używa się odrębnych terminów *wa* ‘starszy brat’ i *ya* ‘starsza siostra’ oraz *dane (kani)* ‘młodszy brat’, *kanwa (kanne)* ‘młodsza siostra’.

Wyraz *yaro* jako odpowiednik znaczenia ‘dziecko’ wiąże się przede wszystkim z kategorią wiekową. W zasadzie nie obejmuje on już nastolatków, dla których istnieje odrębny termin *matashi* (mn. *matasa*) – w dosłownym tłumaczeniu ‘wyrośnięty’. Na określenie dorosłych młodych ludzi używa się terminów *saurayi* ‘kawaler’^[3] i *budurwa* ‘panna’, co wskazuje na ich odrębną klasę wiekową i społeczną.

Posiadanie dziecka jest dla Hausańczyków podobnie jak dla wielu innych afrykańskich społeczności istotnym życiowym celem. Dorosły człowiek w kulturze Hausa jest uznany za w pełni dorosłego dopiero wówczas, gdy ma potomka. Dziecko jest z tego powodu ważnym członkiem rodziny na nim skupia się wiele zwyczajowych działań i tradycyjnych ceremonii. Wśród tradycji kulturowych związanych z dziećmi są bogate zwyczaje akcentujące narodziny dziecka i nadanie mu imienia.

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

Autorka z dziećmi w Kano
(fot. Nina Pawlak)

Odpowiednikiem znaczenia ‘urodzić’ jest w hausa czasownik *haifa*; dość znamienne, jest on używany nie tylko do wyrażenia znaczenia ‘kobieta urodziła dziecko’, ale także ‘mężczyźni urodziło się dziecko’ (dosł. mężczyzna urodził)^[4]. Językowy obraz narodzin dziecka jest w hausa zbudowany przy pomocy określeń opisowych, frazeologizmów używanych w celu podania tej informacji nie w sposób bezpośredni, tylko przy pomocy zwrotów wyszukanych takich jak *Allah ya kaddara haihuwar yaro*, czyli ‘Allah spełnił swą wolę o narodzinach dziecka’. Społeczny kontekst aktu narodzin utrwalił się w językowym zwrocie *ji gudar haihuwa* (dosł. usłyszeć okrzyk z okazji narodzin), którego używa się do przekazania informacji o przyjściu na świat dziecka^[5].

W kognitywnym obrazie dziecka wyłaniającym się z językowych użyć wyrazu *yaro* i jego kontekstowych uwarunkowań dominuje służebny status dziecka wobec rodziców (osób starszych). W tej płaszczyźnie znaczeniowej rozwinęło się znaczenie wyrazu *yaro* jako ‘sługa’, ‘służący’, ‘kelner’.

NARODZINY DZIECKA

Przysłowie hausa mówi: *Haihuwa maganin mutuwa*, czyli ‘narodziny są lekarstwem na śmierć’. Pojawienie się na świecie dziecka jest więc przede wszystkim postrzegane jako akt odnowy biologicznej grupy. Inne przysłowie uzupełnia ten przekaz: *Kyan gida da magaji!* ‘dom jest piękny tylko wtedy, gdy są w nim nowe pokolenia’, gdzie akcentuje się radość, jaką rodzinie daje posiadanie dziecka.

Przyjęciu dziecka do społeczności towarzyszy wiele rytuałów. Narodziny obwieszcza się donośnym zawołaniem *guda* powtarzonym trzy razy, żeby poinformować, że urodził się chłopiec, a cztery, gdy urodziła się dziewczynka. Bezpośrednio po narodzinach do domu rodziców dziecka^[6] ściągają posłańcy od rodziny, by pogratulować i przynieść dary niezbędne do pielęgnacji dziecka.

Jednym z tradycyjnych zwyczajów stosowanych w czwartym dniu po narodzinach dziecka jest *kauri*, który polega na częstowaniu przez ojca dziecka domowników, krewnych, przyjaciół, a nawet kolegów z pracy pieczonym mięsem (współcześnie jest to najczęściej poczęstunek z mięsa barana). Ma on na celu podzielenie się radością z narodzin dziecka i poinformowanie o nadaniu mu imienia.

Zaraz po narodzinach dziecko powinno też usłyszeć imię, jakie mu się nadaje. Ten rytuał określa się terminem *rada suna*, czyli ‘wyszeptanie imienia’. Współcześnie wszystkie ceremonie związane z narodzinami przekłada się na dogodny termin, zwykle na siódmy dzień po narodzinach, i uczestniczy w nich osoba, która na tę okoliczność zabija barana, oraz osoba duchowna (*imam*). Jest to jednocześnie uroczystość, w czasie której zebrani modlą się o pomyślność dla nowo narodzonego dziecka, a *imam* wymienia jego imię. Lista imion hausańskich jest długa, w ich etymologii są często odniesienia do czasu i okoliczności narodzin dziecka. Na przykład chłopiec urodzony w nocy może być nazwany *Dandare* (dosł. syn nocy), urodzony w niedzielę (dzień zwany *Lahadi/Ladi*) to *Danladi*, urodzony w środę (*Laraba*) – *Balarabe* (dziewczynka to *Balaraba*). Jeśli w rodzinie były dotychczas tylko dziewczynki, a po nich urodził się chłopiec, otrzyma imię *Tanko*. Niekiedy takie imiona informują bliżej o wzajemnych relacjach w rodzinie, np. najstarszy syn otrzymuje imię *Dikko*, drugi syn zostanie nazwany *Sambo*, trzeci będzie identyfikowany jako taki poprzez nadanie mu imienia *Yaro*, a czwarty – *Dabo*. Chłopiec urodzony po bliźniakach będzie nazwany *Gambo*. Imiona hausańskie mogą mieć charakter eufemizmów takich jak *Inna* (czyli ‘matka’) lub *Babangida* (‘ojciec domu’). Wszystkie one są nazywane przydomkami (*lakabi*), a nie imionami właściwymi, ponieważ w rodzinach muzułmańskich imię pochodzi z katalogu imion muzułmańskich. Jest wśród nich imię Proroka, imiona jego towarzyszy, innych wysłanników Allaha, kalifów, aniołów lub po prostu jedno

z imion uznanych za obdarzone łaską Proroka. Na liście imion nadawanych chłopcom w kulturze Hausa jest więc Muhammad, ale też takie imiona jak Sani, Rabi'u, Isa, Musa, Jibril(u), Yahaya, Hafizu, Usman (dla chłopców) i A'isha, Zainabu, Hawwa, Hassana, Husaina (dla dziewczynek).

W tradycji hausńskiej związanej z wychowywaniem dziećmi są też praktyki bezpośrednio dotyczące ciała dziecka. Już przy okazji nadania imienia dokonuje się strzyżenia głowy noworodka. Od tego dnia można także na ciele dziecka dokonywać różnych nacięć, tatuaży, skaryfikacji. Dziewczynkom przekłuwa się uszy i zawiesza ozdoby. Jednym z ważniejszych rytuałów jest też obrzezanie. Dokonuje się go, gdy chłopiec ma sześć lub siedem lat. Nie ma przy tej okazji specjalnych ceremonii, choć praktyki takie wykonuje się na ogół w większych grupach.

TRADYCYJNE WYCHOWANIE DZIECI (*TARBIYYA*)

Jak mówi hausńskie przysłowie, człowiek należy do innych ludzi (*mutum na mutane ne*)^[7]. Oznacza to, że nie żyje on na świecie sam, jest wśród innych ludzi i z nimi powinien utrzymywać różne relacje. Z tego powodu ważne jest przestrzeganie społecznych norm zachowania, czyli tzw. reguł grzecznościowych (określanych jako *ladabi da biyayya*), które dzieci poznają już od najmłodszych lat. Tradycyjna edukacja dzieci obejmuje wdrażanie reguł zachowania wobec osób starszych (wiekiem lub urzędem) i kształcenie samodzielności u młodszych. Te dwie zasady są treścią całego procesu wychowawczego polegającego na wpojeniu dzieciom norm życia społecznego oraz radzeniu sobie samemu w życiu. Umiejętność dobrego radzenia w życiu nie oznacza jednak realizowania własnych celów, polega raczej na dostosowaniu się jednostki do istniejącego porządku grupowego, w którym funkcjonuje zhierarchizowana struktura społeczna zapewniająca ład i wyznaczająca każdemu jego miejsce w grupie.

Zasady wychowywania dzieci muzułmańskich są w wielu miejscach wskazane w Koranie. Powołują się na nie nauczyciele w szkołach koranicznych, rodzice oraz wszyscy, którzy zabierają głos w sprawach edukacyjnych. Hafizu Muhammad Sa'id^[8] tak interpretuje zawarte w wersach Koranu wskazania dotyczące dzieci (nazwy sur Koranu według ortografii języka hausa):

1. Dzieci są ozdobą życia na tym świecie, sura *Kahafi*, wers 46.
2. Dzieci są tylko pokuszeniem, prawdziwą nagrodę otrzymacie od Allaha, sura *Tagabun*, wers 15.
3. Wśród niektórych waszych dzieci są wasi wrogowie, sura *Tagabun*, wers 14.
4. Nie trzeba martwić się trudami wychowania dzieci, sura *An'am*, wers 151.
5. Nie wolno okazywać pychy z powodu liczby swoich dzieci, sura *Saba'*, wers 35.
6. Dzieci, które są niewierne, nie pomogą wam w Dniu Zmartwychwstania, sura *Mumtahannat*, wers 3.
7. Niech wasze dzieci nie odrywają was od wspomnienia Allaha, sura *Munafikun*, wers 9.
8. Dzieci są sensem życia i ochłodą dla oczu, sura *Furkan*, wers 74.
9. Napominaj dzieci i dawaj im mądre rady, sura *Lukman*, wers 13.
10. Dla dobra dzieci módl się o całe miasto, sura *Ibrahim*, wers 35.
11. Dzieciom należy przekazać rady mędrców i ostatnią wolę rodziców, sura *Bakara*, wers 132.

Mając na uwadze 'wytyczne' Koranu, Hafizu Muhammad Sa'id formułuje bardziej szczegółowe zasady postępowania w procesie wychowawczym. Dotyczą one m.in. przekazywania dzieciom historii z życia innych ludzi, zapoznawania ich z dokonaniem przodków, wpajania dzieciom szacunku wobec innych ludzi i respektu przed Allahem. Wychowanie musi także uwzględniać potrzeby dziecka. Jeden z hadisów przytaczających wypowiedź Proroka w języku hausa mówi: *Yaro a shekara bakwai na farko shugaba ne kuma sarki, a shekara bakwai kuma bawa ne kuma*

ribataccen yaki, a shekara bakwai kuma dan' uwa ne kuma waziri ('Dziecko w pierwszych siedmiu latach jest panem i władcą, w drugich siedmiu – sługą i zwycięskim wojownikiem, w trzeciej siódemce lat jest twoim bratem i wezyrem'). Takie zasady wskazują na więź między rodzicami i dziećmi utrzymywaną do wieku dorosłego, choć te relacje zmieniają się wraz z dorastaniem dziecka. Współcześnie formułowane interpretacje zasad wychowywania dzieci obejmują zalecenie, by rozmawiać z dzieckiem o sprawach dnia powszedniego, nawet tak błahych jak to, co dziś będziemy jeść czy dokąd pójdziemy. Akcentowane jest też wskazanie, by rodzice swoim postępowaniem nie wyróżniali żadnego z dzieci.

W tradycyjnym wychowaniu dzieci dominuje jednak zasada poszanowania starszych, posłuszeństwa i zachowania uprzejmości wobec nich. Rytuály komunikacyjne są w hausa bardzo rozbudowane zarówno w warstwie werbalnej, jak i pozawerbalnej. Niedopuszczalne jest pominięcie odpowiedniej formy adresu osoby, do której dziecko się zwraca. Zwracając się bezpośrednio do osoby starszej, dziecko powinno uklęknąć. Podczas rozmowy nie może podnosić głosu.

SPOŁECZNE OBSZARY DZIECIŃSTWA

DOM RODZINNY

Tradycyjna afrykańska rodzina zamieszkująca wspólnie w jednym domostwie jest liczna. Ojciec, głowa rodziny, mieszka tu wraz z żoną lub kilkoma żonami oraz ich dziećmi, a także ze swoimi rodzicami i innymi członkami dalszej rodziny przysposobionymi do pełnienia określonych zajęć.

Tradycyjnie do dwóch lat, choć zdarza się, że i dłużej, dziecko pozostaje w bliskim kontakcie z matką ze względu na karmienie piersią. Po odstawieniu od piersi matki dziecko coraz częściej przebywa z innymi dziećmi mieszkającymi w domostwie, a opiekę nad nimi przejmują starsze dzieci (starsze rodzeństwo, zwykle dziewczynki).

Dziewczynka ze szkoły specjalnej (dla głuchoniemych) w Kano
(fot. Nina Pawlak)

Edukacja, jaką dziecko otrzymuje w domu, jest nauką przez uczestnictwo w pracach dorosłych. Matka przygotowuje córki do przyszłej roli żony/matki. Uczy je gotowania, sprzątanía, zajmowania się dziećmi. Ojciec angażuje synów do prac, które sam wykonuje zarobkowo. Zwykle w wieku 7 lat

dzieci uczestniczą już we wszystkich pracach, jakie wykonują rodzice.

Wychowanie dzieci w pierwszym okresie życia charakteryzuje się tym, że oprócz matki i ojca uczestniczą w tym procesie także inni członkowie rodziny. Bardzo ważną rolę odgrywa starsze rodzeństwo. *Babban wa uba ne* ‘starszy brat to (tak jak) ojciec’ – mówi hauskańskie przysłowie. Relacje między rodzicami i dziećmi są także zdeterminowane szerszym kontekstem więzów pokrewieństwa, a kontakt dziecka z matką, a tym bardziej z ojcem, jest luźny i skupia się przede wszystkim na sferze bytowej. Nie oznacza to braku ciepła rodzinnego w życiu i rozwoju dziecka. Zapewniają je opiekunowie z kręgu rodzinnego, przede wszystkim dziadkowie, a także inni krewni i przyjaciółki matki. Bogaty system leksykalnych odpowiedników pojęcia ‘matka’ i ‘ojciec’ w języku hausa^[9] oraz formacje tworzące pieszczotliwe nazwy imion^[10] potwierdzają silne więzi w rodzinie hauskańskiej i wspólną odpowiedzialność członków rodziny za wychowanie dzieci^[11].

Zmiany stylu życia notowane współcześnie wpływają również na zmianę relacji wewnątrzrodzinnych. Dzieci coraz częściej mieszkają tylko z rodzicami. Zacieśniają się kontakty między rodzicami i dziećmi, wzrasta rola ojca w wychowaniu dzieci już w pierwszym etapie życia, choć nadal jest to model, w którym dzieci otrzymują miłość, opiekę i troskę o byt nie tylko od rodziców biologicznych, ale także od innych członków rodziny. Niezależnie od tych przekształceń kulturowych pozycja dziecka w rodzinie jest w dużym stopniu zależna od pozycji jego matki.

Obraz zewnętrzny relacji rodzinnych w społeczności Hausa jest znacząco inny. Opiera się on na kulturowym dystansie między rodzicami i dziećmi^[12], który polega na braku serdeczności i okazywania czułości dzieciom, na publicznym karceniu dzieci, stosowaniu sformalizowanego języka w komunikacji między rodzicami i dziećmi. W szerszym kontekście takie zachowania utrwalają zhierarchizowaną strukturę społeczną i służą podtrzymaniu norm życia grupowego.

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

‘PODWÓRKO’ I ‘ULICA’

Hauskańskie dzieci spędzają wiele czasu poza rodzinnym domostwem. Oprócz grup rówieśniczych gromadzących dzieci ‘z sąsiedztwa’ wiele jest okazji do spotkań z innymi dziećmi nawet z dalszych stron. Na wsi i w mieście są wydzielone miejsca przeznaczone do zabaw dzieci i młodzieży. Nazywa się je *dandalin rawa*, czyli ‘plac do tańców’, ponieważ często odbywają się tam imprezy połączone z tańcami organizowanymi z jakiejś okazji lub nawet bez okazji. Często taki teren usytuowany jest blisko miejsca targowego, w większych miastach znajduje się przed siedzibą władcy. Zasadniczo jest to miejsce spotkań młodzieży, niekiedy także dorosłych, ale dzieci w różnym wieku znajdują tam także wiele ciekawych zajęć. Polegają one głównie na zabawach ruchowych lub uczestniczeniu w przedstawieniach, oglądaniu występów zespołów i indywidualnych wykonawców, słuchaniu wędrownych ‘griotów’ przekazujących w formie pieśni aktualne problemy lokalnej społeczności. Muzyka i taniec są przez to obecne w codziennym życiu młodych ludzi, są częścią ich doświadczeń kształtujących wrażliwość i rozwijających talenty.

Lista hauskańskich gier i zabaw^[13] jest bardzo długa, choć niektóre z nich odchodzą w zapomnienie, szczególnie w miastach. Szkoły – zarówno islamiczne, jak i rządowe – włączają do programu zajęć (popularnie zwanych gimnastyką) również gry tradycyjne. Ich nieodłącznym elementem jest ruch, ale także zabawa słowem. Często jest to dialog między jednym z uczestników zabawy a całą grupą, w którym powtarzany jest jeden element, a inne są w sposób kreatywny rozwijane. W zabawie *Tayalo-tayalo* początek jest stały: jeden z uczestników rozpoczyna grę frazą *tayalo-tayalo*, a pozostali odpowiadają: *Tayalo*. Co ciekawe, nie jest to żaden znaczący tekst w języku hausa. Dalej rozwija się opowieść przerywana zawołaniami *Tayalo!*:

<i>Tayalo kawata</i> (Tayalo to moja przyjaciółka)	Odpowiedź:	<i>Tayalo</i>
<i>Ta yada taronta</i> (to ona rzuciła monetę)		<i>Tayalo</i>
<i>A gindin marke</i> (pod drzewem <i>guava</i>)		<i>Tayalo</i>
<i>Ba don ita ce ba</i> (to nie jest dla niej)		<i>Tayalo</i>
<i>Ba zan ba ta ba</i> (i ja jej nie dam)		<i>Tayalo</i>
<i>Da na kashe shi</i> (mógłbym ją wydać)		<i>Tayalo</i>
<i>Amma na bata shi</i> (ale ją zgubiłem)		<i>Tayalo</i>

Na podobnych zasadach oparta jest gra *Alal-kitima*, w której także powtarzana formuła jest w języku hausa tylko rytmiczną frazą. Gra polega na tym, że dzieci tworzą koło, a jeden z uczestników (często tę rolę bierze na siebie nauczyciel) staje pośrodku i inicjuje wspólną zabawę:

Alal-kitima, alal-kitima, a pozostali mu odpowiadają: *Alal-kitima, alal-kitima*.

Dalej prowadzący grę uzupełnia swoją formułkę jakimś poleceniem, np. teraz bijemy brawo – i pozostali muszą to wykonać.

Treść kolejnych poleceń zależy od inwencji prowadzącego, np. gra może mieć taki przebieg:

Alal-kitima mu tsalla (*Alal-kitima* teraz skaczemy),
Alal-kitima mu yi haka (*Alal-kitima* teraz robimy tak),
Alal-kitima mu zauna (*Alal-kitima* teraz siadamy),
Alal-kitima mu mike (*Alal-kitima* łapiemy się [za rękę]).

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

Gra toczy się do czasu, aż uczestnicy się zmęczą^[14].

W ludowej tradycji hausańskiej popularne są zabawy mające charakter przedstawień, scenek tematycznych, w których dzieci wykazują się inwencją zarówno w odniesieniu do treści, jak i formy swoich występów. Najbardziej znane są scenki odgrywane w czasie Ramadanu, muzułmańskiego postu, które określa się wspólną nazwą *tashe* [czyt. tasze]. W scenie *Ka yi rawa* ‘tańcz’ uczestniczy od sześciu do ośmiu chłopców. Jednego z nich wybiera się, by odgrywał rolę *malama*, nauczyciela. Ubiera się go w strój tradycyjny, taki, jaki noszą dorośli, doczepia wąsy i brodę, czyniąc z niego bardzo poważną osobę. Dodatkowo, powinien on mieć w ręku takie przedmioty jak tabliczka do pisania używana w szkołach koranicznych, pojemnik z atramentem, torba, a nawet różaniec i kij. Tak ubrany idzie przez ulice i zamieszkałe tereny, a jego koledzy podążają za nim, śpiewając *Ka yi rawa malam ka yi rawa* ‘zatańcz *malamie*, zatańcz’. Ten zaś odpowiada: *Ban yi ba* ‘nie zatańczę’, a przy dalszych ponagleniach podaje przyczyny, dla których tego nie może zrobić (bo ma brodę, bo niesie tabliczkę itd.). Kiedy wyczerpie się lista przedmiotów, które miałyby przeszkadzać w tańczeniu, następny chłopiec przejmuje rolę przebranego nauczyciela.

Uczniowie szkoły koranicznej z okolic Maiduguri
(fot. Abdalla Uba Adamu)

Słowno-muzyczna scenka *tashe* jest oparta na głęboko zakorzenionej w kulturze Hausa konwencji dotyczącej rytmu i zasady dialogu solisty z chórem. Konwencja ta jest wykorzystywana we współczesnej poezji i muzyce.

Dzieci hausańskie spędzają czas poza domem nie tylko z powodu zabawy. Wiele z nich pracuje, pomagając rodzicom prowadzącym jakąś działalność (często jest to handel) lub zastępując matkę w prowadzeniu tej działalności^[15]. Na ulicy można spotkać dzieci dźwigające zakupy lub sprzedające drobne produkty takie jak napoje czy orzeszki ziemne. Widok dziecka żebrzącego nie jest rzadki, ale najczęściej są to dzieci pozyskujące dochody dla rodziny lub opiekunów. Nagminnie osoby ułomne (np. niewidome) korzystają z usług dzieci, które są ich przewodnikami i opiekunami. W społeczeństwie muzułmańskim, gdzie jamuzna jest obowiązkiem religijnym, w ten sposób gromadzone są niekiedy całkiem pokaźne dochody.

Ciąg dalszy w wersji pełnej

[1] <http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/>.

[2] Na obszarach wiejskich można jeszcze spotkać wyznawców religii animistycznych, którzy nie przyjęli islamu. Nazywa się ich *maguzawa*.

[3] W tradycyjnym podziale na grupy wiekowe chłopca można było zaliczyć do *saurayi* (*samrayi*) dopiero wówczas, gdy zaczął on nosić ubranie kupione za zarobione przez siebie pieniądze, także wówczas, gdy pracował zarobkowo na farmie ojca. Za: R. H. Faulkingham, *Political Support in a Hausa Village*, University Microfilms, Ann Arbor, Michigan 1971(1972), s. 163. <http://www2.hu-berlin.de/sexology/GESUND/ARCHIV/GUS/HAUSA.HTM/>.

[4] W tłumaczeniu Biblii na język hausa występuje zdanie: *Yakubu ya haifi Yusufu mijin Maryamu wadda ta haifi Yesu, wanda ake kira Almasihu* 'Jakubowi urodził się Józef, mąż Marii, która urodziła Jezusa, zwanego Mesjaszem', w którym czasownik *haifa* (tu w gramatycznie uwarunkowanym wariantcie *haifi*) występuje raz w formie męskiej (*ya haifi* 'on urodził'), drugi raz w żeńskiej (*ta haifi* 'ona urodziła').

[5] Terminem *guda* określa się też piskliwe zawodzenie, które wydają kobiety na znak radości lub przyjemności, często słyszane podczas lokalnych imprez rozrywkowych.

[6] W tradycyjnym społeczeństwie pierwszy poród kobiety odbywał się w domu jej rodziców,

gdzie łatwiej było zapewnić rodzącej poczucie bezpieczeństwa i zorganizować lepszą opiekę.
H. Alhassan, U. I. Musa, R. M. Zarruk, *Zaman Hausawa*, Islamic Publications Bureau, Sokoto 1982, s. 20.

[7] *Ibidem*, s. 29.

[8] <http://www.islamshia-w.com/>.

[9] N. Pawlak, *Kognitywny obraz 'matki' i 'ojca' w języku i kulturze Hausa*, [w:] *Afryka na progu XXI wieku. Kultura i społeczeństwo*, red. J.J. Pawlik, M. Szupejko, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR – Polskie Towarzystwo Afrykanistyczne, Warszawa 2009, s. 237–247.

[10] P. Newman, M. Ahmad, *Hypocoristic Names in Hausa*, „Anthropological Linguistics” 1992, 34, s. 159 – 172.

[11] Przykładem jest szeroko rozpowszechniony zwyczaj używania określenia *inna* ‘matka’ jako formy adresu względem ciotki ze strony matki lub innej kobiety z rodziny, a określenia *baba* ‘ojciec’ podczas zwracania się do wujka ze strony ojca, a nawet każdego mężczyzny, który jest w wieku ojca.

[12] Ten charakter relacji jest jeszcze bardziej zaakcentowany u Fulanów, ale funkcjonuje on także wśród Hausa. F. A. Salamone, *The Hausa of Nigeria*, University Press of America, Lanham 2010, s. 116.

[13] Obszerny zbiór gier i zabaw hausańskich *Wasannina yara* zebrał i opublikował w roku 1972 Umaru Dembo.

[14] Opisy gier dostępne na <http://gumel.com/hausa/littattafai/kabiru-fagge/motsa-jike.htm>.

[15] W tradycyjnych muzułmańskich rodzinach kultywowany jest obyczaj nieuczestniczenia kobiet w życiu publicznym. Mimo że spotyka się wiele kobiet zajmujących eksponowane stanowiska i nieprzestrzegających zasad małomiastecznej praktyki jest ‘zakłucie kobiet’ tzn. *kulle* w obrębie domostwa mające zastosowanie wobec kobiet pozostających w wieku rozrodczym.

WIOLETTA ZYCH

Opieka nad małym dzieckiem w Mezopotamii

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

EWA MACHUT-MENDECKA

Być dzieckiem arabskim

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

KATARZYNA BUTRYM
DANUTA CHMIELOWSKA

Dziecko w Republice Tureckiej

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

DANUTA CHMIEŁOWSKA

Literatura dla dzieci i młodzieży w Turcji w XX w. Zarys

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

MARIA AMIRI

Dzieci w Afganistanie

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

BARBARA GRABOWSKA

Dar w postaci syna w literaturze indyjskiej

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

BARBARA GRABOWSKA

Cudowne dziecko Kryszna

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

IRENA KAŁUŻYŃSKA

Dziecko w społeczeństwie chińskim

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

SYLWIA MELANOWICZ-KIEŁBIEWSKA

Kultura a wychowanie – japońska droga edukacji dziecka

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

TERESA HALIK

Dziecko wietnamskie w rodzinie i społeczeństwie

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

Notki o Autorkach

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

Dostępne w wersji pełnej

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna

DZIECKO W ORIENCIE

Wydawnictwo Dialog(c) Copyright edycja elektroniczna